

Д.ТАРВЫН “ДАМИРАНГИЙНХАН” ЗОХИОЛЫН ҮГҮЙСГЭХ УТГА ИЛЭРХИЙЛСЭН “ОГТ”, “ЕР” ЗЭРЭГ ҮГИЙН ОРЧУУЛГЫН ТУХАЙ

Ө.Нарантуяа¹³

Abstract: A study on Mongolian adverbs of ‘ep’[er], ‘ogt’[ogt] with negation meaning and corresponding expressions in Chinese translation from the literature work “The Damiran’s family”. The aims of this study is to compare the meanings and relation of words syntactically and semantically. By analyzing the difference between Mongolian and adverbs and its corresponding Chinese expressions, this study will reveal the similarities and differences between the two languages on their syntactic and semantic meaning. Those of Mongolian adverbs correspond not only Chinese adverbs with negation meaning of ‘从来’, ‘简直’ but also a variety of other Chinese categories. In syntetical aspects, Mongolian and Chinese adverbs show similarities that those adverbs usually modify the adjectives, some verbs and adverbs. Finally, its need to make a comparative study between Mongolian and Chinese translation as well as adverbs with negation meaning in more detail for various aspects.

Keywords: The Damiran family, comparative analysis, negation, literature translation, lexical and grammatical analyze

Оршил

Далантайн Тарва нь Д.Нацагдоржийн нэрэмжит шагналт, МЗЭ-ийн шагналт зохиолч юм. Д.Тарва нь 1923 онд Дорнод аймгийн Халх гол суманд төржээ. Тэрээр яруу найргийн авьяаслаг зохиолч бөгөөд “Дамирангийнхан”, “Анхны шинэ жил” зэрэг тууж нь хятад хэлээр орчуулагдсан байна. “Дамирангийнхан” тууж нь тухайн үеийн ажилчин, малчин, хилчин зэрэг социалист нийгмийн бүтээн байгуулалтынхан хэрхэн шаргуу зүтгэн ажиллаж байсныг Дамирангийн гэр бүлээр төлөөлүүлэн өгүүлсэн зохиол юм.

Уг туужийг 1956 онд Чэнь Найшюны орчуулгаар Бээжин хотноо “Зохиолчдын хэвлэх үйлдвэр”-т хэвлэж байсан байна.

Энэхүү судалгаагаар зохиолч Д.Тарвын “Дамирангийнхан” зохиолын хятад хэлээрх орчуулгын эхийг монгол орчуулгатай нь тулган, уг зохиолд гарч буй үгүйсгэх утгатай “огт”, “ер” хэмээх үгийн орчуулгын дүйцлийг үгийн сан, орчуулгын хувьд хятад хэлээр хэрхэн оноосныг харьцуулан авч үзлээ.

“ЕР” гэдэг үг “Монгол хэлний их тайлбар толь”-д 3 утгатай байна. Үүнд:

1. Тодорхой мэдэгдэхгүй, огт, зүгээр: **ер дуулдаггүй** (а. Угаасаа сонсдоггүй; б. Огт дуулдаггүй),

2. [шилжсэн] Хэрэв, харин, хэрвээ - *Ер нь таныг эс дааж оруулахгүй бол хэнийг дааж оруулах юм билээ дээ.* Ши.Аюуш. Түүвэр зохиол

¹³ Отгонтэнгэр Их Сургууль, Дорно дахин, агаарын тээврийн үйлчилгээний тэнхим, магистр

3. Энгийн, жирийн, байдаг л: **ерийн айлтгах бичиг** [хуучирсан] (мэдээлэх зорилгоор тамга даралгүй айлтгасан бичиг),

4. Ерөнхийдөө, тоймдоо: **ер нь зүйтэй** (ерөнхийдөө зөв);

5. Үргэлж, дандаа, угаасаа, ямагт, бас - *Ерөөс цэргийн газар дан идэр залуу эрүүл чийрэг улс байдаг хойно*. Б.Ринчен. Үүрийн туяа., **ер байхгүй** (огт байхгүй, үргэлж байхгүй) - *Бууз хуушуурыг бол хонины махаар хийнэ гэж ер байхгүй*. Д.Мягмар. Нийлэх замын уулзварт., **ер болдоггүй** (угаасаа болдоггүй), **ер сайн морь** (хамар нь сартгар, уруул өмгөр, нүд бүлтгэр, бие бүдүүн, хавирга матархай ихтэй, сүвээ цухал, ташаа тэгшхэн, ясан сүүл урт, дөрвөн хөл бүдүүн, салтаа омруу агуу, бөгс сайхан морины шинж), **үгүй ер** (үгүй бас) - *Ямар их турж эцсэн байх юм бэ гэж бодсоноо үгүй Мандхай чинь тураад улам булбарай, улам аятайхан харагддаг байна шүү гэж бас бодож үгүй ер эмэгтэй хүн гэж сонин юм*. Ш.Нацагдорж. Мандхай цэцэн., **ер ийм** (угаас тийм) - *Ажваас ч ер ийм унаанд тэнгэр заяатай та мэт морилохоос биш гуйрамч ядууст заяасангүй бололтой*. Д.Гармаа. Харуул Алтай., **ерөөсөө тийм** (дандаа тийм), **ерөөс тийм** (угийн тийм) - *Гурван залуус, ерөөс тийм том могой байдаг гэж сонсохоос биш, бараагий нь ч урьд өмнө үзээгүй тул, тэр муухай том амьтны гулдарч явахыг хараад, айдас нь хүрээвч хүч хурды нь мэдэхгүй*. Б.Ринчен. Заан Залуудай.

Харин “**Огт**” гэдэг үгийг “Монгол хэлний их тайлбар толь”-д: Бүр, хэрхэвч, ер, эрс тэс: **огт байхгүй** (бүр байхгүй), **огт айхгүй** (ерөөсөө айхгүй) - *Чоно нохойг дайралдана гэж Донхор огт айхгүй билээ*. Л.Түдэв. Уулын үер., **огт өөр** (тэс ондоо), **огт танихгүй хүн** (урьд өмнө уулзаж байгаагүй хүн), **огт хамаагүй хэрэг** (ямар ч холбоо хамааралгүй хэрэг), **огт ирэхгүй байх** (бүр ирэхгүй байх), **огт хийгээгүйгээс орой хийсэн нь дээр** [зүйр цэцэн үг] (цаг хугацаа хожимдсон ч хийх хэрэгтэй гэсэн санаа) хэмээн тайлбарласан байна.

“Ер” гэдгийг үйлийн дүрийн дайвар үг (В.Л.Котвич, 1902), өгүүлбэрийг угтан чимэх үг (Ц.Өнөрбаян, 1991), тодорхой бус утгатай оруулсан үг (Т.Бертагаев, 1964), ерөнхийлөх баймж үг (Н.Д.Доржиев, 1973), баймж үг (Ц.Өнөрбаян, 1987) гэх мэтээр нэрлэдэг.¹⁴

Дээрх тайлбар тольд тайлбарласнаар “огт, ер” зэрэг үг нь “огт байхгүй, огт танихгүй” гэхчлэн үгүйсгэсэн утгатай байгаа учраас үгүйсгэлийн талаар судалж шинжиллээ.

Монгол хэлний үгүйсгэлийн талаар гадаад, дотоодын эрдэмтэд, тухайлбал, А.Попов, Г.Ц.Пюрбеев, Л.Мишиг, П.Бямбасан, Б.Пүрэв-Очир, М.Базаррагчаа, Ю.Мөнх-Амгалан нар тусгайлан судалжээ.

Монгол хэлний үгүйсгэх утгатай өгүүлбэр болон үгүйсгэх сул үгийн талаар Ю.Мөнх-Амгалан “Ер нь үгүйсгэх утга нь батлах утгын эсрэг зүйл бөгөөд үүний ерийн үгүйсгэл юм” гээд “үл, эс, биш, бус, үгүй, -лгүй, -шгүй” зэрэг нөхцөл, алга зэрэг үгийг баймжийн захын тогтолцоо буюу үндсэн баймж чанарт багтааж баймж утгын талаас болон хэлзүйн талаас нарийн тайлбарлан бичсэн байна.

Монгол хэлний үгүйсгэх утгатай нөхцөл, үг хэллэгийн хэлзүйн бүтэц, утга, хэрэглээний талаас Ж.Бат-Ирээдүй дэлгэрэнгүй судалж, “-гүй нөхцөл бол үгүй хэмээх үгүйсгэх утгатай үгийн товч хэлбэр бөгөөд нэр үг болон үйлт нэрийн дараа тохиолдож, өгүүлбэр төгсгөдгөөрөө бусад нөхцөлөөс онцлогтой” гэжээ.

Бид энэхүү зохиолын орчуулга дахь үгүйсгэсэн утга бүхий “ер”, “огт” (огтхон) хэмээх үгийн утга дүйлгэсэн байдлыг хэлзүй болон үгийн сангийн талаас нь авч үзсэн юм. Ингэхдээ эх сэдэв болон орчуулгын эхийг харьцуулан үгүйсгэсэн утга бүхий “ер”, “огт” (огтхон) үгс орсон жишээ түүн ангилж, ажиглалт хийсэн болно. Эдгээр үгийг сонгож авч эхийг орчуулгатай нь харьцуулснаар хятад хэлийг сонирхон судалж буй оюутан залуусын мэдлэг, чадвараа дээшлүүлэхэд ач холбогдолтой хэмээн үзэж байна.

¹⁴ Ю.Мөнх-Амгалан “Орчин цагийн монгол хэлний баймжийн ай”, Улаанбаатар, 1998, 96-р тал

1. “Ер”, “огт” зэрэг үгийн орчуулгыг үгийн сангийн хувьд харьцуулсан нь

Аливаа зохиол бүтээлийг орчуулахдаа хоёр хэлний хэрэглүүр хоорондоо нийцэж, дүйцэж байгаа үг хэллэгийг олж сонгох чадвар байдаг. Тухайн зохиолд гарч байгаа “ер” болон “огт” хэмээх үгсийг орчуулгатай нь тулгаж үзээд хятад хэлний хэрэглүүртэй нийцэж байгаа эсэхийг жишээ баримтаар авч үзээнийг харцгаая.

(1) а. ... ах маань ойрдоо ер захидал ирүүлсэнгүй, одоо ч нэг захидал ирэх болсон баймаар юм.

一直盼望着哥哥的信，却总收不到，现在他也应当来一封信啦。

б. ... адуун тийш явахыг хэд дахин гуйсан боловч Хишигт ер зөвшөөрсөнгүй.

可是他要求了好几次，母亲总不答应他到马群那边去。

Энэ (1а) болон (1б) жишээнээс үзвэл ер гэдэг үг нь хятад хэлээр 总, 总...不 үгүйсгэсэн утга бүхий үгтэй хоршиж синтагмд цуваа цэгт орсон байгааг харж болно.

(2) а. ... Аав нь энэ нөхөдтэйгөө хамт ер давгүй өнгөрсөн. Ер нь шуурга биднийг хэзээ дийлж байсан билээ дээ.

风雪始终没有战胜他们，倒是他们战胜了风雪。

б. ... Шуурган дунд сунаад хэвтэж байгаа тэр цагаан юмны учрыг олох гэж ажиглавч сэтгэлд нь ер туссангүй.

但是仔细地观察了一番，却也看不出格究竟来。

в. ... Чимээ шуугиан үргэлжлэвч зарим нь ер хайхрахгүй унтана.

虽然还是闹哄哄的，但是有些人却不理会这些，睡熟了。

Харин ер гэдэг үгийг 始终, 却 гэсэн үгээр орчуулсан байна. Ингэхдээ 却 угтвар үг нь мөн не үгүйсгэсэн утгат үгтэй хоршиж, цуваа цэгт орсноор үгүйсгэсэн утга илэрхийлж байна.

Харин дараагийн жишээнд огт гэдэг үгийг хятад хэлэнд өөр үгээр орчуулсан болохыг тулгаж үзье. Тухайлбал,

(3) а. ... огт танихгүй хүн ирсэнд ганцхан Дамиран ч биш, хот айлынхан нэгэн адил гайхацгаав.

激动的情绪平静下来：来了一个不完全认识的人，这不仅使得大米轮，而且也使得村子里其他人们都感到同样的惶

б. ... Чи надтай жил шахам үерхэхдээ миний энэ дэвтрийг огт сөхөж үзээгүй байх.

你和我交朋友已经将近一年了，却从来没有翻过一翻我这个本子。

... Би ер тэгж санаагүй шүү.....

我从来也没有那样想过。

Дээрх хоёр жишээнд бол ер гэдэг үгийг огт гэдэг үгээр сольсон ч утга өөрчлөгдөхгүй байгаа бөгөөд хятад орчуулгад ч мөн адил байгааг харж болно.

Огт, бүр, өчүүхэн ч: огтхон ч нуухгүй байх (нуух зүйлгүй, ил тод байх) - *Дугар даргадаа өөрийнхөө бүхий л амьдралыг огтхон ч нуусангүй бүгдийг тоочин ярьжээ.* Н.Банзрагч. Зам., огтхон ч үлдээхгүй авчрах (бүгдийг нь хуу авчрах), огтхон ч саад болохгүй (огт саад болохгүй)

Үүний зэрэгцээ ер гэдэг үгтэй ойролцоо утгатай огт, огтхон гэдэг үгийн утга хятад орчуулгад хэрхэн дүйснийг жишээгээр дурдвал:

Огтхон гэсэн үгийн орчуулгыг мөн харьцуулж ажигласан болно.

“Дамирангийнхан” туужид огтхон хэмээх үгийг дараахь байдлаар орчуулсан байна.

(4) а. ...Дондогмаа огтхон ч дуугарахгүй байв.

... 但是董德马默不作声。

б. ... Албаны юм уу? Амины юм уу? гэдгийг огтхон ч сонирхож амжсангүй.

... 他丝毫来不及去思索。

в. ... Огтхон ч байхгүй байна.

.... 简直没有。

Дээрх жишээнд гарсан “огтхон ч” гэдэг үгийг орчуулахдаа “бүр, хэрхэвч, өчүүхэн ч” гэсэн ойролцоо утгатай үгээр буулгасан нь утгын хувьд тохирч байна. Монгол хэлэнд “огт” гэдэг үгийг “ер, огтхон ч” зэрэг үгээр солиход утгын хувьд өөрчлөгдөхгүй байгаа боловч хятад хэлэнд арай өөр болох нь ажиглагдаж байна.

Тухайлбал, (4а) жишээнд огтхон ч гэдэг үгийг дангаар нь бус, дуугарахгүй гэдэг арын үгтэй нь хамт хятад хэлний 默不作声 гэх хэлц үгээр дүйлгэсэн нь оновчтой болжээ.

(4б) жишээний хувьд өчүүхэн ч, хэрхэвч гэсэн ойролцоо утгатай үгээр орчуулсан байна.

Энэ гурван жишээ нь тухайн үгүйсгэсэн утгыг харьцуулан ойролцоо утгатай үгээр орлуулан орчуулбал ямар өөрчлөлт гарахыг харуулж байна.

“Огтхон” гэдэг үгийг үгийн бүтцээр нь задалж үзвэл *огт-хон* болж байна. Энэхүү *-хан* гэдгийг монгол хэлний эрдэмтэд судалсны үндсэн дээр онцгой морфем гэж үзсэн байдаг.

“Огт” хэмээх үгэнд залгавал *-хан (-хэн, -хон, -хөн)* морфемийн байр бусад морфем үгтэй харьцах байдал, утга үүргийн шинжийг нягтлан ажиглавал, дагавар нөхцөлийн алинтай ч адилгүй өвөрмөц байдалтай, зөвхөн өгүүлэгчийн сэтгэлийн аясыг илэрхийлж байна.¹⁵

“-хан” морфемийг сэтгэлийн өнгө аяс илэрхийлэх нэг хэрэглүүр гэж үзэж байна. Өгүүлбэрийн дотор байгаа *-хан (-хэн, -хон, -хөн)* морфемтай үгийн *-хан (-хэн, -хон, -хөн)* морфемын хасчихад уул өгүүлбэрийн бүтэц, бүрэлдэхүүнд ямар ч өөрчлөлт гарахгүй, *-хан (-хэн, -хон, -хөн)* морфем бүхий үгийн гол үндсэн утга нь хэвээр үлдэж, зөвхөн өгүүлэгчийн сэтгэлийн тааламж, аясыг илэрхийлсэн утгын нэмэлт өнгө нь арилах төдий өөрчлөлт орно.¹⁶

Үүнээс гадна, “Ер, ерөөс, ер нь, ердөө нь цаг хугацааг тодорхойлон батлах утгатай” гэж үздэг. (Б.Ваанчиг, 1990)

Үүнээс үүдээд мөн “ер нь” гэдэг үгийг өгүүлбэрийн эхэнд орсон байдлаар хэрхэн оноосныг авч үзэхэд:

(5) а. ... Ер нь эднийг тэгж ажилла гэж хэл амаа орооцолдуулж байгаад яах вэ?

总之, 你何苦为他们白费口舌, 要求他们要这样做或是那样做呢?

б. ... Ер нь Дондогмаа ч зөөлтийн ажлыг гардаад хийж байгаа биднээс бараг илүү мэднэ шүү дээ гэж нэгэн зөөгч хэлэв.

总之, 董德玛比起我们这些亲手干这搬运生铁的工作的人.....

(6) а. ... Ер нь бидний ширэм зөөлтийн ажилд Дондогмаа оролцох ямар хэрэгтэй юм бэ?

其实董德玛有什么必要干预我们搬运生铁的工作呢?

б. ... Ер нь тантай яриад байвал хөөдөж мэдэх нь байна гээд .....

总之, 跟你讲话简直是自寻晦气。

в. ... Би ч ер нь муудахгүй, сайдахгүй, дунд хэрд нь гэлдэрч явбал боллоо гэж боддог шүү гэж хэнэг ч үгүй хариулаад царайгаа үрчийлгэн байв.

总之, 我认为不用太好, 也不可再坏, 停留在中等的程度也就行啦。

¹⁵ П.Бямбасан “Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд”, Улаанбаатар, 2006, 294-р тал

¹⁶ П.Бямбасан “Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд”, Улаанбаатар, 2006, 292-293-р тал,

Дээрх жишээнд “ерөнхийдөө, тоймдоо” гэсэн утгаар хэрэглэгдэж, ерөнхийлөн дэлгэрүүлсэн утгаар орчуулсан байна. Харин (2а) жишээнд хятад хэлээр 其实 үнэндээ гэсэн утгаар буулгасан байна.

Үүнээс гадна, өгүүлбэрийн дунд орсон байрлалаар хэрхэн орчуулагдсан жишээг харьцуулж үзвэл:

(7) а. ... Энэ Дондогмаа ер нь яасан их завтай хүн бэ?

董德玛吃饱了饭怎么这样空呢?

б. ... Дондогмаа өөрчилж орхивол үгүй ер орчлонгийн нар хаанаас гарах бол?

...太阳还不是要从西边升起来了吗?

Дээрх (1а) жишээнд ер нь гэдэг үгийг хятадаар орчуулахдаа 怎么, харин (1б) жишээнд 还不 гэсэн үгээр буулгасан байна.

(8) а. Чи ч ер ингээд л тэр хүүхэнтэйгээ сууж орхидог юм биш биз дээ гэж сурвалжлагч асуув.

б. “你就这样和那个姑娘结了婚吗?”

Эдгээр жишээнд *ер, ер нь* гэдгийг 2а, 3, 4 зэрэг жишээнээс өөрөөр буюу 怎么这样, 还不是, 就 зэргээр орчуулсан нь өгүүлбэрийнхээ утгыг харгалзан үзэж, хам сэдвийн хүрээнд орчуулан буулгасан гэж болох юм.

Дүгнэлт

Монгол зохиолчдын хятад хэлээр орчуулсан зохиол, бүтээлийн нэг болох Д.Тарвын “Дамирангийнхан” зохиолын хятад хэлээрх орчуулгын эхийг монгол орчуулгатай нь тулган, уг зохиолд гарч буй үгүйсгэх утгатай “огт”, “ер” хэмээх үгийн орчуулгын дүйцлийг үгийн сан, орчуулгын хувьд хятад хэлээр хэрхэн оноосныг харьцуулан авч үзлээ. Мөн үгийн сангийн хувьд ойролцоо утгатай болох “огтхон ч” хэмээх үг орсон жишээ баримтын ажиглалт хийж судалсан болно.

Энэхүү судалгааны зорилго нь үгсийн утга, хамаарлыг синтакс болон утгын хувьд харьцуулах явдал юм. Энэхүү судалгаа нь монгол хэл болон чимэх үгийн ялгаа, түүнд харгалзах хятад орчуулгыг шинжлэн судалснаар хоёр хэлний найруулга зүйн болон үгийн сангийн утгаараа ижил төстэй болон ялгаатай талуудыг илрүүлэх болно.

Монгол хэлний “ер”, “огт” зэрэг үгс нь зөвхөн ‘从来’, ‘简直’ гэсэн үгүйсгэх утгатай хятад үйл үг төдийгүй бусад олон төрлийн хятад үг хэллэгтэй тохирч байна. Өгүүлбэрзүйн талаас нь авч үзвэл монгол, хятад хэлний дайвар үг буюу чимэх үг ижил төстэй шинж чанартай байдаг нь тэдгээртэй дүйцэх, ихэвчлэн нэмэлт, зарим тохиолдолд орчуулгыг өөрчилдөг.

Эцэст нь монгол, хятад хэлний дайвар үг, ялангуяа үгүйсгэх утгатай үгийн хооронд харьцуулсан судалгааг төрөл бүрээр тал талаас нь илүү нарийвчлан хийх шаардлагатай байна.

Номзүй

Бямбасан., П “Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудал”, Улаанбаатар, 2006

Мөнх-Амгалан., Ю “Орчин цагийн монгол хэлний баймжийн ай”, Улаанбаатар, 1998

Цогзолмаа.,Г, “Дамирангийнхан” Улаанбаатар, 2020

Төмөртоогоо.,Д “Хэл шинжлэлийн нэр томъёоны хураангуй толь” УБ, 2004

Магсар.,Ц “Уран зохиолын орчуулгад тавих шаардлага: “Дүйцэл” ба “нийцэл” ойлголтын тухайд”, “Орчуулгазүй”, МУИС, ШУС-ийн ЭШБ, 2018 № 6 (481).

Элдэв-Очир.,Г “Орчуулгын дүйцлийн тухай асуудал”, “Орчуулгазүй”, МУИС, ШУС-ийн ЭШБ, 2018 № 6 (481).